

LOUISE LABÉ. UNA CONSCIÈNCIA POÈTICA PER A LA DONA NOVA

Caridad Martínez

A la cruïlla de cultures, nacions i influències diverses, la figura de Louise Labé ha travessat el temps com a personificació de l'amor lliure. Jo no sé ben bé què cosa sia la identitat, i em temo que no n'hi hagi una de sola per a cada individu¹. Però penso que a través de la literatura, Louise Labé va intentar assolir-ne una de pròpia, per ella mateixa, les bases de la qual rauen precisament en la concepció amorosa. Versàtil i sense prejudicis, la seva obra, breu però complexa, fa palès el seu domini dels clixés sòcio-literaris en relació amb l'amor i la dona. Consta de prosa i vers. I així com a la prosa (una epístola que conté un autèntic manifest feminista, i una peça dramàtica i dialògica), s'imposa la ironia i la lucidesa, en vers l'autora assumeix un jo líric càlid i intens, la nuesa del qual sembla aparèixer a través d'una puresa formal absoluta.

En aquesta presentació, vull destacar el fet que Louise Labé (la seva imatge, la seva llegenda, la seva obra) representa emblemàticament el caràcter burgès i intel·lectual de la ciutat de Lió, ciutat-cruïlla tant en l'aspecte cultural com en l'aspecte polític i econòmic, amb una indústria i un comerç, un proletariat i unes finances, que, junt amb la capacitat d'absorció de les modes i

¹ La meua desconfiança respecte de la identitat és una mica pirandelliana (cf. *Il fu Mattia Pascal*), montaigniana cent per cent, i fins i tot woodyallengiana (cf. *Zelig*).

filosofies renaixentistes més paradoxals i agosarades (platonisme i realisme, reforma protestant i liberalització dels costums), li confereixen un caire cosmopolita. Si la ciutat va ser anomenada elogiosament per un contemporani "*second oeil de la France*", cal observar, per, que a diferència de París (la capital del regne era evidentment el "*premier oeil*" tàcitament al·ludit en aquella expressió de Jean Lemaire des Belges: tot "segon" pressuposa un "primer"), a diferència de París, deia, Lió era lliure de Cort, de Parlament i de Sorbona que condicionessin el desenvolupament de la seva cultura urbana. Àdhuc el gust per la natura formava part de la seva cultura urbana, per no parlar de les aficions musicals i en general artístiques.

És així com Louise Labé va ser coneguda com "*la Belle Cordière*" (per maca i perquè era filla i muller de corders), i com a tal tenia un carrer ja en el seu temps, la *rue de la Belle Cordière*². També era coneguda com "*la Dame au luth*", perquè sembla que realment tocava el laüt, i no tan sols perquè es refereixi tant sovint a aquest dolç instrument en els seus versos. Però també com a "*plebeia meretrix*", per part de l'atribulari Calvi des de la veïna i teocrítica Ginebra, potser influït per algunes llengües viperines, entre les quals no hi mancà la d'algun pretendent o àdhuc amant acomiadat, o qui sap si assetjat. El fet és que corria pels carrers alguna cobla insultant, i alguns han volgut relacionar aquesta mala fama amb els seus possibles amors amb el poeta Olivier de Magny (que hi va contribuir amb una oda explícita i vulgar), i d'altres amb uns costums massa moderns, en què sota l'aparença d'un saló, una dona culta i atractiva com era Louise Labé hauria oficiat de musa intel·lectual al mateix temps que de *cortigiana onesta*. S'ha parlat també d'una seva intervenció, vestida d'home, en el setge de Perpinyà, en el bàndol dels francesos contra el dels espanyols (se l'anomenava "*Capitaine Loys*"), i fins i tot s'ha suposat una relació amb el futur Enric II. Tot així forma part de la seva llegenda, que ha desenvolupat, interpretant-los literalment, alguns aspectes molt representatius de la vida i de l'obra de Louise Labé, així com dels testimonis indirectes o simbòlics dels seus contemporanis, entre els quals no podem oblidar la corona poètica que la major part dels poetes francesos del temps li teixiren en diverses llengües, i que va aparèixer en el seu volum d'*Obres*. Tots aquest testimonis, propis i aliens, conflueixen en una imatge contestatària i alliberada, imatge que culmina durant la Revolució francesa,

² El carrer que encara avui porta aquest nom a Lió està ubicat en un altre lloc, no lluny de l'anterior, però ja no és on ella vivia, perquè les transformacions urbanístiques de la ciutat no ho van fer possible.

quan un batalló lionès de la guàrdia nacional portava el seu nom, enarborant a l'estendard la seva imatge, amb una divisa que la saludava com a pionera de la llibertat:

*Tu prédis nos destins,
Charlie, Belle Cordière,
car pour briser nos fers tu volas la première*³.

Però, qui era en realitat Louise Labé, la identitat de la qual depenia, i encara depèn, del judici dels altres? (I ella n'era ben conscient: "*Mais qui pourra garder la renommée?*", diu a la segona Elegia, vers 60.) Aquesta heroïna de la llibertat? La "*gorriere*" (quelcom com l'espanyol *buscona*) de què parla l'anònima *Chanson Nouvelle*, quan diu, entre altres coses: "*Le but où elle prétend / C'est pour avoir de l'argent*", i de la qual semblaria com si ella es defensés en un dels seus amorosos decasíl·labs: "*faire gain jamais ne me soumis*"? O la que ens suggereix l'oda, igualment insultant, d'Olivier de Magny, segurament efecte del despit? O la fantasmagòrica figura de poetessa que glossen les *Louanges*, la corona poètica que li van teixir els poetes del seu temps per acompanyar les seves *Obres*? Però és aquí, realment, en aquestes obres, de caire tant divers, on totes aquestes facetes han quallat, i on Louise Labé, com escriptora, ha mostrat la seva versatilitat. Potser la impressió de sinceritat en parlar de l'amor que s'ha remarcat sempre en l'obra de Louise Labé (de vegades com a mèrit, de vegades com a escàndol), tingui alguna cosa a veure amb la seva pròpia consciència d'aquest misteri de la identitat, tant o més gran que el de l'amor. I tot això trenta anys abans de Montaigne, i molt pocs després de Margarida de Navarra⁴.

³ "Tu vas prédire les nosres destins, Charlie, Belle Cordière, doncs per trencar les nostres cadenes (literalment, els nostres ferros), tu vas volar la primera". Charlie o Charlin era el seu cognom de soltera, el del seu pare, el sobrenom del qual era Labé; el seu marit (s'hi va casar entre 1540 i 1544) es deia Ennemond Perrin.

⁴ Per la forma de judici que Louise Labé ha donat al seu tractat sobre l'Amor, v. Christiane Lauvergnot Gagnière, "*La rhétorique dans le Débat de Folie et d'Amour*", i Caridad Martínez, "*A la lumière de la traduction, une stratégie de l'ambiguïté?*", in Guy Demerson (ed.), *Louise Labé, Les voix du lyrisme*, Saint-Etienne-Paris, Université de Saint-Etienne- C.N.R.Ès., 1990, pp.53-71 i 107-123, respectivament.

Consciència, categories i identitat

Donat que he fet esment de la consciència en el títol d'aquesta comunicació, crec que he de començar per una mena d'examen de consciència, i una confessió pública i general. I no per exhibicionisme, sinó per fer palesa la vessant pràctica de les nocions que el Col.loqui ens proposa, i la utilitat de considerar l'Amor en la literatura feta per dones. A través d'aquest gran tema de l'Amor, la poesia ha plantejat sempre l'erotisme en el seu sentit concret i abstracte, que és molt ampli, i també, més o menys metafòricament, el tema del coneixement juntament amb el de la creació. La tradicional importància adjudicada a la mirada en la temàtica de l'amor, té en el cas de Louise Labé una molt interessant modulació: la de la seva pròpia mirada (com a subjecte), la de l'home (com a objecte), i la dels homes i les dones en plural (com a categoria), entesos a llur torn com a subjectes, en una relació que està molt lluny de ser recíproca, però que tendeix i aspira a ser-ho.

Respecte de l'home i dels homes, es poden citar com exemple els versos 25 a 38 de la primera elegia, que tracten de la reciprocitat inassolida de la mirada, i que a més ens permeten d'observar la metàfora fossilitzada en el llenguatge, que fa servir el verb "veure" com a sinònim de percebre en el sentit abstracte, categòricament. També es podria citar sencer el sonet XX, que conté una molt interessant ambigüitat entre el subjecte i l'objecte, ambigüitat que forma part de l'erotisme en general i de la poètica del temps en particular (cf. la *Délie, objet de plus haulte vertu*, de Maurice Scève), però que Louise Labé resol en un sentit realista⁵.

Quant a les dones, que com a col·lectiu mantenen en la poesia de Louise Labé una relació dialèctica molt interessant amb el jo líric, es pot citar aquesta mateixa primera elegia en el seu conjunt, i el sonet XXIV. És a dir, el primer i l'últim poema, amb la qual cosa tota la seva poesia resulta enquadrada, i potser organitzada, per un interlocutor col·lectiu constituït per les dones, amb les quals estableix un pacte dialèctic, paral·lel al pacte autobiogràfic⁶. Si hi afegim el fet que tot el volum es dedicat, amb una llarga

i densa epístola, a una noia lionesa (una jove burgesa, una jove patricia, que per cert mor pocs anys després, el 1661), haurem de reconèixer en les dones una funció dedicatòria, interlocutòria, que junt amb el "jo líric" centra i organitza el discurs literari de Louise Labé.

Doncs bé, un cop esmentat aquest paper de la mirada i de les categories en el cas de Louise Labé, passo a fer la tal confessió general de què us parlava: jo m'havia ocupat des de fa temps de Louise Labé, i en diverses ocasions. Per sempre des d'una perspectiva que no tenia res a veure amb el fet de ser dona. O millor dit, de ser dones: ni ella ni jo. El pecat d'omissió més notori va ser potser quan la Societat d'Estudis Literaris (de l'Institut d'Humanitats de Barcelona) va consagrar un cicle al tema "Masculí/femení en literatura", i jo hi vaig presentar una ponència en la qual ni apareixia el nom de Louise Labé (haig de dir, però, en el meu descàrrec, que l'omissió va ser conscient i adequada al context, i que vaig aprofitar amb entusiasme la pregunta d'un dels assistents per retre-li homenatge). Si ara, en canvi, em dispo a fer-ho, és perquè estic aprenent de fer-ho.

Si que havia compartit els ideals feministes (dic feministes per entendre'ns), però sense arribar a cap militància, i sense traslladar-los mai al meu objecte professional, que és l'estudi i l'ensenyament de la literatura. En l'àmbit personal (que contraposo al dels ideals també per entendre'ns: les reivindicacions responen a un interès més reduït, i no a una solidaritat social), crec haver adoptat una certa actitud reivindicativa (dintre d'un ordre, *hélas!*) en l'àmbit domèstic i familiar. Però no recordo haver-la tingut mai en l'àmbit laboral. Potser perquè no m'he sentit mai discriminada. Repeteixo perquè no hi hagi malentesos: no dic que no n'hi hagi, de discriminacions, en l'àmbit laboral en què em moc, sinó que jo no les he sentit cap a mi personalment, crec sincerament que no hi han estat mai, o com a mínim, haig de dir que no n'he tingut mai consciència. I així, el fet que jo no tingués consciència col·lectiva feminista, ha anat acompanyat d'una manca d'atenció a la qüestió de la dona en el meu objecte d'estudi, la literatura. És més, quan vaig començar a conèixer aproximacions de tal tipus, i quan tot allò va quallar en el que en diem "ginocrítica" (almenys els francesos en diuen "*gynocritique*" -que no és el mateix que la "genocrítica" o crítica genètica del text-), i els anglesos van començar a parlar de "gènere", confesso que vaig procurar allunyar-me'n, amb una voluntat de marcar les distàncies, com si m'en donés de menys. I tanmateix, alguna cosa hi devia haver en el meu tarannà (quelcom com una bona llavor, o almenys un bon terreny, com aquell de què parla l'evangeli), del

⁵ Louise Labé no ha pogut entrar, evidentment, en un estudi precíós com el d'Alfred Glauser, *Le poème-symbole, de Scève a Valéry*, París, Nizet, 1967.

⁶ Amb aquest últim terme, faig referència al llibre de Lejeune, *Le pacte autobiographique*, París, Seuil, 1975. *Id.* també Nora Catelli, *El espacio autobiográfico*, Barcelona, Lumen, 1991.

qual jo no tenia consciència però que sí coneixien els que m'envoltaven. Em va sorprendre molt un dia un amic regalant-me un llibre que es titulava *La poétique du mâle*⁷ i no precisament perquè a ell li agradés, sinó (va dir), "perquè sé que a tu t'interessarà." Em va sorprendre tant com quan un altre company, donant-me un llibre que li acabaven de regalar sobre sociologia de la literatura, en preguntar-li jo, perplexa, si era que ell no el volia, va contestar amb *retintin*: "Bueno, potser sí... Però per mi no és urgent." O sigui, que per mi sí? Era una manera de retreure'm mig en broma el meu interès històric en l'estudi de la literatura (la qual cosa, al meu parer, no té per què identificar-se amb la sociologia de la literatura, però ell les identificava, i em sembla que ho continua fent). A aquestes anècdotes podria afegir la d'un company de comitè editorial, quan em va dir "Ja t'has fotut calenta", en veure que jo demanava per fer l'informe un llibre cubà que ell havia presentat com ben implicat en la revolució. Podria afegir-hi també que un altre professor i amic d'aquesta casa em repetia sempre (carinyosament, però també amb un cert retret), "irredenta", i que un altre (aquí present) em deia "advocat de putes pobres" quan jo era cap d'estudis. Sempre m'ha fet molta gràcia que els altres llegissin dintre meu millor que jo mateixa. I crec que a partir d'ells no solament m'he anat coneixent (cosa que només em preocupa relativament), sinó que m'he anat "realitzant" (com es deia en el meu temps, encara que avui sembli una mica fifi): vull dir que he après a anar fent sense complexes, sense els prejudicis o les pors o el pudor o la vergonya que encara de vegades m'ho impedièn: és a dir, assumint les meves contradiccions, i tractant de transformar les passions en accions. Vull dir, en resum, que la mirada dels altres ha contribuït a la creació en mi d'unes categories (i a partir d'aquí d'una consciència d'identitat). I categoria (vegeu si més no la seva etimologia grega, i vegeu Aristòtil, i llegiu Benveniste quan en parla⁸), vol dir revelació, estirar el dit per assenyalar alguna cosa, i d'aquí ve també acusació i denúncia. Ara ja és que el sexe, àdhuc en literatura, és una categoria. I ho dec en bona part al Seminari de les dones, que va començar sense mi, i en el qual em vaig integrar només després de conèixer els primers fruits de la seva feina.

Tot això m'ha permès de veure i m'ha portat a voler-vos mostrar (recordem: categoria=eina de revelació), que també ho era per a la Louise

⁷ Michelle Coquillart, *La poétique du mâle*, Paris, Gallimard, "Idées", 1982 (amb un prefaci de Colette Audry).

⁸ Émile Benveniste, "Catégories de pensée et catégories de langue" in *Problèmes de linguistique générale*, Paris, Gallimard, 1966, pp. 63-74.

Labé. Que ella mateixa ens ho va dir tan clarament, que seria de sords no voler entendre-ho. I que val la pena que ens l'escoltem, perquè es tracta d'una de les millors veus poètiques del Renaixement francès.

La identitat i el temps

En relació amb la identitat, vull precisar que m'identifico particularment amb les idees de Hume, i més modernament de Meyerson. Em serviré d'aquest per exposar algunes nocions que em convenen especialment. Segons Meyerson, sembla inevitable la tendència de la raó a reduir la realitat basant-se en una suposada identitat dels éssers reals a si mateixos. És a dir, a sacrificar la multiplicitat a la identitat per tal d'explicar-la. I, sempre segons ell, el principi de causalitat és el principi d'identitat aplicat a l'existència dels objectes en el temps⁹.

Aquesta consideració del temps és molt important. A mi, que, com he dit en la presentació, sóc escèptica envers la identitat, només admetre la causalitat em permet de creure-hi (o, si més no, d'acceptar-la com a tal noció). És aquesta concepció la que ens permet abordar la relació "amor i identitat" (tema monogràfic d'aquest Col.loqui) en el cas de Louise Labé. Ella en va fer la seva poètica, de la primera Elegia fins a l'últim sonet.

La seva obra consta de dues parts molt diferenciades, la poesia i la prosa. A la primera, es pot observar la integració per l'Amor de dos moments en suposada successió temporal: vida / poesia. A la segona, la integració de dos aspectes simultanis de l'Amor: raó / follia. La dimensió temporal present als seus poemes i donant lloc a una certa narrativitat, va més enllà de la narrativitat inherent a tota la lírica petrarquista, narrativitat que permet de relacionar aquesta modalitat lírica (tan en voga en l'època que ens ocupa, però de fet encara viva), amb el relat sentimental, sigui o no contemporani: de fet, Louise Labé reprèn, mesclant-los, esquemes de les *Heroides* d'Ovidi, de la *Fiammetta* de Boccaccio i de les *Epistoles* de Marot. D'una banda, distingeix

⁹ "La inevitable tendencia de la razón a reducir lo real a lo idéntico, esto es, a sacrificar la multiplicidad a la identidad con vistas a su explicación. El principio de causalidad es así, según Meyerson, el principio de identidad aplicado a la existencia de los objetos en el tiempo". José Ferrater Mora, *Diccionario de filosofía*, Madrid, Alianza, 1986, 2, 1606. El subratllat és meu. A la frase de Meyerson citada immediatament per Ferrater Mora, es pot veure esmentada la "consideración del tiempo". De les obres d'Émile Meyerson (1859-1933) citades per Ferrater Mora, vull destacar *Identité et Réalité*, 1908.

molt explícitament entre el temps de l'amor i el temps de la poesia: el de l'amor real -o suposadament real, que tant és: hem de saber acceptar la ficció poètica-, i el dels versos que el canten i el ploreu -la distinció és també seva-, un cop passat. D'altra banda, distingeix entre aquesta com un producte d'aquell -entre ambdós hi ha una relació causal-, i el seu "nom" en el futur, que ella vincula a l'actitud de les seves lectores, no tan sols envers ella sinó envers l'amor mateix. Aquest "nom" serà doncs el resultat de tres moments, el vital, el poètic -aquest compostat de creació i lectura-, i el de la projecció futura d'una lliçó: l'amor viscut, l'amor cantat, agermanarà en el plaer totes les dones. Plaer, efectivament, perquè l'amor en dona (encara que també doni turments), i perquè l'art que en ell s'inspira en proporciona tant o més: ella en realitat diu que no tant, perquè déu n'hi do:

*Le plus grand plaisir qui soit après amour, c'est d'en parler*¹⁰.

El *Débat* és un cas judicial escenificat que comença pel crim que li dona lloc, i que consisteix en què la Follia li arrenca a l'Amor els ulls. El judici escenifica la defensa de les dues parts (exercida respectivament per Apol·lo i per Mercuri), i acaba amb la constatació per part del Jutge Suprem (Júpiter) de la divisió d'opinions del públic, i de la seva impossibilitat de dictar sentència contra cap de les dues parts. La seva resolució consisteix, en conseqüència, a condemnar-les a acompanyar-se mútuament. L'obra proclama per l'harmonia dels contraris, la tolerància, i per sobre de tot el plaer de l'amor en tota la seva complexitat.

¹⁰ *Débat de Folie et d'Amour, Louise Oeuvres complètes*, edició d'Enzo Giudici, París, Deroz, 1981, p. 59, l. 429-430 (v. també l'edició bilingüe francès-castellà de l'obra completa de Louise Labé per Caridad Martínez, Barcelona, Bosch, 1976, pp. 194-195). En la lectura del *Débat*, el lector podrà observar la importància del tema del plaer i el seu camp semàntic.